

ARXIUS JUDICIALS DE VILAFRANCA DEL PENEDÈS

Josep Maria Masachs i Suriol
*Director de l'Arxiu Històric Comarcal
de Vilafranca del Penedès*

Els arxius judicials del partit de Vilafranca del Penedès estan custodiats a les dependències de l'Arxiu Històric Comarcal. Per l'extensió i la qualitat dels documents que es conserven, que tenen una continuïtat en les sèries des de 1350, podem indicar que són uns dels més importants i més complets que es poden trobar al nostre país en l'àmbit judicial. Aquests fons corresponen a les diferents corts jurisdiccionals que hi ha hagut tant a la població de Vilafranca com al territori que li ha estat propi en cadascun dels períodes històrics del nostre país: la vegueria de Vilafranca, el corregiment de Vilafranca o el partit judicial de Vilafranca.

També es conserva la documentació d'algunes parts del territori que eren en mans de famílies nobiliàries, en mans de l'església (clergat secular o regular) o dels grans casals catalans que en tenien el domini directe, i per tant quedaven fora de la dependència directa del rei.

Pel que fa a les èpoques més recents, a l'edat contemporània, es conserva la documentació corresponent als diferents òrgans judicials apareguts arran de les reformes liberals, dels jutjats creats a partir de l'establiment de l'Estat modern amb la divisió del territori en partits judicials i la funció jurisdiccional estructurada i repartida competencialment en jutjats de pau, municipals, comarcals, de districte, de primera instància, d'instrucció, a més d'altres tribunals d'existència més efímera que s'han anat creant durant el període que abasta els segles XIX i XX.

Els fons judicials moderns es conserven també a l'Arxiu Històric Comarcal fins a l'any 1998, atès que, davant la precarietat de mitjans i d'instal·lacions dels jutjats de Vilafranca, s'assumeixen les funcions d'arxiu central administratiu dels fons dels tres jutjats de Vilafranca del Penedès.

La complexitat de l'organització, el volum de treball en ser també arxiu central administratiu dels jutjats i la convivència amb fons d'altres administracions

que tenen la seva documentació dipositada a l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca, fa que els treballs de classificació i inventari avancin de forma lenta, i calgui esperar un temps per poder comptar amb la part corresponent a l'Antic Règim completament inventariada.

L'Arxiu Històric Comarcal, dependent de la Generalitat de Catalunya i que forma part de la Xarxa d'Arxius Històrics Comarcals, és situat a Vilafranca a la plaça de l'Oli, número 20, i té cura de la conservació i la difusió del patrimoni documental de la comarca, tant per al servei de l'Administració com per al gaudi cultural.

Els fons judicials de Vilafranca, i per extensió del Penedès històric, a banda de les vicissituds pròpies del transcurs del temps, d'haver estat testimonis dels diferents canvis polítics i socials de la nostra terra, d'haver restat oblidats a través dels segles en unes dependències sense que ningú no es dignés a prestar-los la més mínima atenció, ha estat en l'època més recent, i no amb l'excusa sempre emprada d'una guerra o una revolta, quan han estat a punt de perdre's, quan han estat a punt d'esdevenir qualsevol altra cosa menys testimoni del nostre passat. S'han salvat *in extremis* de la desaparició, i s'han pogut preservar quan ja eren a les portes de la destrucció. Des de temps immemorial havien quedat empilats, oblidats als jutjats vells de Vilafranca, que estaven situats, almenys des del començament del segle XIX, en unes dependències adjacents al claustre del convent dels Trinitaris, a les plantes superiors d'on hi havia les presons de la vila o el dipòsit de detinguts.

Arran del trasllat a l'inici dels anys setanta des de les dependències dels jutjats vells a un edifici de nova planta construït en el lloc on anteriorment s'hi havia ubicat la caserna militar, aparegué una habitació plena de documentació vella, que no tenia cap utilitat administrativa, i més encara, no se sabia llegir, atès que molta estava escrita en llatí, i a voltes amb una lletra raríssima. Els funcionaris judicials van fer la tria de la documentació més recent, de la que ells creien que encara podia tenir vigència, que encara els podia ser necessària, i varen donar la resta de la parerassa a un drapaire perquè els la retirés i deixés l'habitació neta. Fou un advocat de Vilafranca, el senyor Lluís Mas, que estava despatxant afers en el jutjat en el moment que s'estava fent el transport de la documentació al vehicle del drapaire, qui va donar l'avís a l'Ajuntament de Vilafranca, que, un cop alertat, va poder recuperar aquesta documentació i la va salvar d'una destrucció segura.

Un cop salvat de la destrucció, l'arxiu es va dipositar al Museu de Vilafranca, on la documentació va restar empilada en una habitació en espera de tenir una millor sort, un destí més digne. Amb la creació de l'Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès, es rescataren aquests fons documentals de l'oblit i s'ingressaren a les seves dependències. Per a fer efectiu el canvi de destinació dels arxius,

s'arribà a un acord amb el jutjats de Vilafranca (titulars dels fons), que, amb l'aprovació del Consell General del Poder Judicial, autoritzà la creació del dipòsit i el trasllat de la documentació des de les dependències del Museu a l'Arxiu Històric Comarcal, el qual quedà com a responsable de la custòdia, l'ordenació i la classificació. La part classificada, ordenada i inventariada va quedar a disposició dels investigadors, i la resta, és a dir, la part no inventariada i també la part contemporània (perquè era documentació confidencial), amb un accés restringit, al personal del Jutjat o al públic investigador autoritzat expressament per a consultar-ho.

Quantitativament, l'arxiu judicial de Vilafranca del Penedès, pel que fa a la part dels fons compresa dintre de l'Antic Règim corresponent a la divisió arxivística del grup de fons de l'Administració reial i senyorial (període anterior a les reformes liberals) sense destriar els fons pertanyents a la cort del veguer ni les diferents corts batlliaris o específiques del territori, podem dir que té al voltant de 17.000 processos de l'època medieval i moderna, més els llibres de cort, i documentació paral·lela, com els llibres o libretes de comptes, correspondència, edictes, encants, etc.

1. ORGANITZACIÓ JUDICIAL DURANT L'ANTIC RÈGIM

L'organització del territori durant l'època medieval, va comportar que els senyors del territori creessin unes estructures de poder i arbitressin una sèrie de mesures per garantir la seva autoritat i fer sentir la seva presència com a cap suprem en l'ordre administratiu i jurisdiccional. Això, en la part superior, en el vèrtex de la piràmide, pot ser senzill d'entendre, però en la base de l'organització territorial, a les ciutats i als territoris, l'entrellat era tan complex que sovint fa molt i molt difícil d'entendre'n el funcionament.

La gènesi de l'estructura i de l'organització judicial, l'hem de buscar en la incapacitat de les jurisdiccions superiors, dels reis i dels seus oficials superiors, i dels comtes i vescomtes d'assumir les funcions jurisdiccionals de forma directa sobre el territori i sobre els habitants. Des dels inicis, la complexitat de la funció comtal, del regiment i l'administració dels béns, va fer que calgués comptar amb ajudants, col·laboradors als quals se'ls pogués delegar tant les tasques polítiques com les funcions administratives i judicials. El rei va buscar la col·laboració política en els comtes i els vescomtes, i la col·laboració administrativa i judicial en els veguers i els batlles.

Segons l'autoritat i la competència a l'hora d'establir la justícia en el territori, durant l'Antic Règim ens trobem que el país estava dividit en territoris que eren sota el domini directe de la jurisdicció reial, i altres indrets, sota el domini directe

de la jurisdicció baronial o senyorial. Segons qui exercís aquest domini, variava substancialment el règim jurídic aplicable, i també el tipus d'autoritats a les quals els súbdits estaven sotmesos.

2. JURISDICCIONS REIAL I BARONIAL

La jurisdicció reial és la que dominava directament el rei com a senyor del territori. Per exercir aquest domini directament, de forma que la població sentís la presència de la seva autoritat, el rei nomenava una sèrie de delegats que feien les funcions de policia, de jutge i les de cap militar de l'exèrcit, que en cas de necessitat havia de formar i organitzar el territori. Els oficials que el rei nomenava per desenvolupar aquestes tasques eren el veguer i el batlle.

L'aparició dels veguers i dels batlles, a més de servir per a defensar els interessos del senyor natural del territori, tant si era el rei com si era un membre de la noblesa o del clergat, va servir per a fer efectiu el deure del senyor de proporcionar tutela i protecció efectiva sobre els pobladors d'aquest territori o ciutat.

La jurisdicció baronial era la que posseïen els barons, els eclesiàstics o els diferents senyors del territori. Els barons, com a senyors del territori, podien exercir la seva jurisdicció de forma directa o també la podien delegar en oficials que igualment rebien el nom de *batlles*. Aquests oficials, de manera semblant que els de la jurisdicció reial, representaven els interessos senyorials dels barons o eclesiàstics que en posseïen el domini directe.

Per a diferenciar els nivells competencials i orgànics entre les dues magistratures, es pot establir que al veguer se li reconeixia un predomini jeràrquic per sobre dels batlles, és a dir, una jerarquia superior. En l'àmbit polític i administratiu, els veguers tenien encomanades funcions militars, policiaques, i fins i tot polítiques, mentre que els batlles eren únicament els representants dels interessos patrimonials de qui detenia el domini directe: el rei, el comte, el baró o el senyor territorial. En l'àmbit judicial, el veguer tenia plenes competències en les matèries que li eren pròpies, ningú no les hi podia reclamar per a veure-les ni tenir coneixement de les causes en substitució seva llevat del rei o del seu lloctinent. Malgrat que era una magistratura de rang superior, en virtut de la delimitació de funcions entre ells i els batlles, només es permetia al veguer actuar en el camp competencial del batlle en el supòsit de falliment de justícia o a petició dels mateixos batlles.

2.1. VEGUER

Des de l'origen, la figura del veguer és la d'un funcionari territorial. La jurisdicció del veguer s'estén sobre una vegueria, terme que agrupa l'extensió de la comarca natural de cada regió. Durant l'època medieval, a Catalunya hi havia divuit vegueries: Barcelona, Osona, Bages, Berguedà, Vilafranca, Tarragona, Montblanc, Tortosa, Girona, Besalú, Camprodon, Sarraó, Ripollès, Cervera, Tàrraga, Lleida, Camarassa i Pallars. Posteriorment, aquesta divisió va patir algunes modificacions.

La vegueria es pot considerar una unitat judicial pura, en la qual obligatòriament havien d'ésser jutjades totes les causes i d'on no podien sortir per a ser vistes, només amb l'excepció de les que volgués conèixer el governador general de Catalunya o el portaveu del rei.

El veguer, atesa la condició d'autoritat territorial, tenia l'obligació de recórrer periòdicament el territori, mentre que la cort, la seu de la cúria judicial, estava domiciliada al cap de la vegueria i no tenia caràcter itinerant. Només acompanyava el veguer en casos d'absoluta necessitat. Tenia el mer i mixt imperi, és a dir, jurisdicció civil i criminal; podia entendre de tot tipus d'afers, fins i tots dels penals que impliquessin penes corporals. Les causes de cada vegueria només es podien veure a la mateixa vegueria, de manera que es va establir com a districte judicial, i l'autoritat del veguer era general. Dintre de la vegueria, l'autoritat del veguer només era superada per la del rei o per la del procurador general del rei o pel governador general. Tot i així, quan un d'aquests magistrats o càrrecs veia en apel·lació una causa, ho havia de fer dintre del territori de la vegueria, i hi havia de concloure de manera obligada.

Quan el veguer havia de veure causes contra persones que eren sotmeses a jurisdicció baronial, el veguer havia de demanar al baró, al prelat o al senyor del territori concret o al batlle d'aquest territori sota la jurisdicció baronial que fes justícia, i només en el cas que no ho fes el veguer podia actuar embargant *in fati-cham iustitiae*.

Durant l'edat moderna, amb l'absència permanent del rei del territori, l'aparició de la figura del lloctinent general i la creació de la Reial Audiència, va desaparèixer l'exclusivitat del veguer en el coneixement de les causes, i es va suprimir l'obligació que se substanciessin dins del territori de la vegueria. Les causes, sobretot a partir de una certa quantitat en disputa, podien ésser abocades a la Reial Audiència, ja que el lloctinent feia les funcions del rei en el territori.

L'actuació del veguer com a cap judicial del territori de la vegueria era molt intensa, i això ho podem constatar amb l'examen dels testimonis que ens han quedat des de l'època medieval fins a la seva desaparició; amb l'examen de la docu-

mentació que es conserva a l'Arxiu Judicial de Vilafranca. A la cort del veguer, es prenia raó i podem trobar testimonis documentals de l'activitat administrativa que comportava l'execució de les competències que té, de les diferents causes civils i penals que jutjava, de les diverses tramitacions que executava i de les múltiples actuacions, processos i procediments penals i civils que portava a terme d'acord amb les atribucions que li havien estat conferides, que desenvolupava en ús de les seves facultats.

El tipus de documentació que es conserva de la cort del veguer és un reflex de l'activitat de la mateixa cort i els testimonis escrits que ens han arribat ens donen fe del seu àmbit competencial. El veguer tenia reservat conèixer causes de persones que, per la seva condició, ocupaven un lloc preeminent dins de la societat medieval i moderna: veia les querelles entre cavallers i les que afectaven persones que, per la seva rellevància social o per la rellevància del càrrec que ocupaven, tenien el privilegi de l'*ordinarius baronum et militum*.

Exercia les funcions d'inspecció o vigilància de les batllies del seu territori i a més coneixia les causes penals greus, les que implicaven penes corporals o de presó de tota la vegueria.

Era el cap de la policia de la vegueria, executava i feia executar les coses jutjades, reglamentava la caça, vigilava els monopolis i les regalies, prenia possessió dels llocs en nom del rei; convocava el sometent, feia servir les forces militars per al sometiment i per a la pau de la població i, a més, era el cap de la host de la vegueria en cas de lleves efectuades per a armar un exèrcit amb la finalitat de socórrer el rei.

Com a representant dels interessos del rei, també assistia, mitjançant els seus oficials, l'administració del patrimoni reial; facilitava la recaptació de tributs i drets, vetllava per la sanitat de les poblacions, tenia cura dels abastaments de les poblacions i assegurava el comerç i el pas entre els camins de la vegueria. Feia tramitacions de caràcter administratiu, com ara el registre de jurisperits i l'habilitació de notaris públics perquè actuessin dins la vegueria. Feia actuacions que afectaven els drets de les persones, per exemple: instruments de representació, poders, lliurament d'escriptures, designació de tutors i curadors de menors o incapacitats. Actuava sobre el dret successori (protecció d'herències jacents de persones mortes sense representació, execució de llegats per obres de caritat) i sobre el dret d'obligacions (subhastes judicials, aprovació judicial de taxacions pericials, dipòsits de mercaderies o diners en el jutjat, inusuació de donacions, execució de pròrroga de deutes).

Concretament, podem trobar documentació de l'actuació judicial i jurisdiccional del veguer com ara *llibres de cort* o registres específics de *clams*, de *reclams*, de *firmes de dret*, etc., que ens indiquen les dades bàsiques de cada procés, tràmit

o procediment iniciat a la cort de la vegueria en cada moment. També podem trobar els processos complets, les proves testificals, les declaracions testimonials, les auditories de comptes, les proves pericials, els comptes de marmessories i/o de minories d'edat, els expedients de subhastes a l'encant, els exhorts, les cartes les ordres, les circulars, els bans, els edictes, les crides i altres de semblants. Aquesta documentació, encara que no en podem precisar ni concretar de forma fefaent els metres lineals que ocupa ni l'embalum de cadascuna de les tipologies descrites, ja que encara se n'està fent l'inventari, podem quantificar-la en uns cinquanta metres lineals de documentació, i pel que fa a processos, on l'elaboració de l'inventari està més avançada, podem dir que fins a 1714, es conserven prop de 10.000 processos aproximadament.

2.2. BATLLES

Els batlles, al contrari dels veguers, actuaven només *intracivitatem*. El càrrec era temporal, amb una durada triennial o bianual segons les èpoques, i s'elegia la persona d'entre els prohoms de la ciutat. No havien de ser lletrats, atès que ja tenien el suport de l'assessor de la cort, i el càrrec no es podia delegar a cap altra persona.

Els batlles eren els representants i els procuradors dels interessos del rei o dels senyors naturals (barons, senyors o eclesiàstics) en la població i el seu terme. També tenien funcions de fiscalització o vigilància del govern de les ciutats i viles del territori, presidien les reunions dels consells municipals, vetllaven perquè no s'aprovés res que anés contra els interessos del rei o del senyor. En l'ordre polític, els batlles rebien el jurament dels qui eren escollits com a jurats, prohoms, cònsols o consellers de les universitats i els de les altres autoritats de les ciutats, com els mostassafs, el clavaris, els assessors de cort, els jutges i fins i tot quan jurava el mateix veguer. En l'orde jurisdiccional, el batlle actuava com a cap de la policia local i manava de publicar bans i edictes en matèries com prohibicions de jocs, treballs de serfs, plantacions d'herbes, arranjaments de camins, forns de pa, etc., però actuava sempre amb l'assistència dels prohoms de la universitat. El batlle, com s'ha dit, només es devia a l'obediència del rei o del senyor natural, i defensava els seus interessos, però en ésser el seu àmbit d'actuació local, i en haver de treballar sempre conjuntament amb la universitat, feia que la dependència dels càrrecs moltes vegades es confonguin i s'acabi creient que hi havia una dependència del batlle amb la universitat, i sovint es confon la figura del conseller en cap, del jurat en cap, etc., amb la del batlle. Cal tenir present que el batlle és una figura que desenvolupava les seves tasques de manera paral·lela a la institució municipal, que

coexistia amb les universitats, i alhora treballava colze a colze amb aquestes; la coincidència de criteris i el suport que es donen és constant, per tant és difícil trobar moments que segueixin vies diferents i trobar moments en què defensin postures enfrontades. El batlle tenia l'obligació de ser present en tota activitat que impliqués percepció de drets pel rei i també tenia l'obligació d'assegurar que aquests interessos poguessin desenvolupar-se de manera normal.

La batllia era una demarcació de govern que, a més, tenia atribucions judicials. La jurisdicció del batlle era ordinària; mentre que al veguer li corresponia l'execució del mer i mixt imperi, al batlle li corresponia el mixt imperi, és a dir les causes civils i les penals que no impliquessin penes corporals. El batlle també era conegut com l'*ordinarius plebejum*, en contraposició a la concepció de la jurisdicció del veguer com a *ordinarius baronum et militum*. Només en alguns casos els batlles podien jutjar persones d'alt rang, com a privilegi reial, mai com a fórmula generalitzada.

En alguns casos i durant algunes èpoques, a Vilafranca el batlle tenia el suport de la figura del sotsbatlle o lloctinent del batlle, però aquesta va ser una magistratura que no va tenir continuïtat en el temps, i caldria estudiar per què apareixia i desapareixia en moments determinats, i al mateix temps caldria saber quines competències li atorgava aquest càrrec. Ser batlle no era un càrrec vitalici, ja que estava obligat a passar un examen de taula en finalitzar el període de mandat. Havia de retre comptes de la seva actuació davant d'un tribunal on s'escoltaven els greuges que pogués tenir la població amb motiu de la seva actuació.

Entre les funcions del batlle també hi havia la d'ésser àrbitre, i tenia jurisdicció sobre els assumptes gremials tant per raó de les persones (actes fets per gents dels oficis com moliners, cantirers, forners, carnisers, etc.) com per raó dels llocs (actes fets als forns, carnisseries, molins, etc.); la jurisdicció sobre els components de la seva cort (notaris, escrivans, recaptadors, saigs, etc.); la jurisdicció en matèria de les manumissions d'esclaus i en les qüestions civils i criminals dels esclaus i lliberts; la jurisdicció en matèria de les comunitats racials, i la jurisdicció marítima en el cas de les batllies de costa.

La documentació que podem trobar a l'arxiu judicial de les corts batlliaris fins a la fi dels Àustria és semblant a la que podem veure per a la cort dels veguers: llibres de cort, llibres de clams, de reclams de firmes de terç, etc., processos civils i criminals, actuacions de policia de la ciutat: bans, edictes, anuncis; ordinacions de mercats i fires, recaptació de tributs, actuacions de caràcter administratiu, actuacions que comporten drets sobre les persones com els establiments de tutors i curadors de menors, apoderaments, sindicatures, actuacions sobre dret successori o el dret d'obligacions com les subhastes o vendes a l'encant, embargaments judicials, penyoraments, etc.

A l'Arxiu judicial, podem trobar documentació de les batllies de Vilafranca, Subirats, Sant Martí Sarroca, Banyeres, Puigdàlber i d'altres batllies de tota la vegueria del Penedès.

3. CONCURRENCIA DE LES FUNCIONS VICARIAL I BATLLIAR

La coexistència de les dues estructures, de la vegueria i de la batllia, fa que moltes vegades s'acabin confonent les competències de l'una i de l'altra; cal filar molt prim perquè no hi ha una línia clara i nítida que en separi les competències i les funcions. Encara que siguin diferents per origen, ja que el veguer havia nascut com una institució comtal amb una funció administrativa àmplia que ha acabat concretant-se en un territori determinat, i el batlle havia nascut únicament com a defensor del patrimoni del senyor natural en una població determinada (tant si era el rei com si era un noble o eclesiàstic), aquesta divisió és merament teòrica, perquè la realitat que ens deixa entreveure la documentació ens mostra que hi ha nombroses excepcions, múltiples variants fan difícil de precisar les fronteres d'actuació. Podríem dir que estem davant d'un desordre organitzat, i en cada cas, en cada territori, en cada ocasió, cal veure com es treu l'entrellat i com s'assignen les competències segons els privilegis, consuetuds i hàbits adquirits per cadascuna de les poblacions i per cadascun dels territoris.

De totes maneres, hi ha unes orientacions que ens permeten fer divisions de funcions genèriques que ens han de servir per a moure'ns dintre d'aquest mar d'excepcions. Mentre que el veguer té la jurisdicció de tot un territori o districte, el batlle és el magistrat que té jurisdicció sobre una població o vila i el seu terme. A voltes es produeix una concurrència d'autoritats sobre el territori, i en aquests casos hi ha un repartiment de funcions entre una magistratura i l'altra, entre el batlle i el veguer. Normalment el veguer només veia les d'ordre penal greu i les causes que afectaven persones preeminentes socialment o jeràrquicament. Malgrat tot, això no sempre ha estat exempt de conflictes de competències entre les dues autoritats, i a vegades havia hagut de fer d'àrbitre una autoritat superior, com ara el rei. També en alguna ocasió s'han atorgat privilegis a l'un o a l'altre, que han provocat que els repartiments de funcions no es fes igual a tot el territori del Principat.

El veguer i el batlle en algunes ocasions esdevenien concurrents a l'hora de conèixer en la seva cort els diferents conflictes. Atès que ambdós tenien jurisdicció ordinària no per delegació sinó per la mateixa naturalesa del càrrec, sovint coincidien en el coneixement en primera instància de les causes civils o, fins i tot, en la sanció de les infraccions que no tinguessin la categoria de delictes, en execució del mixt imperi heretat del dret romà. El mixt imperi havia de ser exercit pels

batlles, sens perjudici que el veguer pogués abocar les causes quan ell era present a la població, ja que era un càrrec superior. Però normalment no ho feia, atès que recorria la vegueria sense el seu assessor i no podia jutjar sense la seva presència. En canvi, a les ciutats cap de vegueria, on l'assessor hi era de manera permanent, ja tenia més ocasions d'actuar-hi. Els conflictes d'interessos sovintejaven, sovint motivats només pels interessos econòmics que comportava poder veure una causa en una cort o en una altra.

Al contrari, la interferència en el mer imperi era molt més ocasional; normalment corresponia al veguer tot el que feia referència al manteniment de l'ordre públic. Tot i així, repetim, en el cas del cap de vegueria, la delimitació no és tan clara, atès que podem veure nombroses qüestions de mer imperi que es veien a la cort del batlle de Vilafranca. Les línies de delimitació de les funcions no estaven gens definides, atès que sovint s'invocaven privilegis o costums per a acabar reclamant una causa amb la finalitat de veure-la a la seva cort.

Era un sistema de relacions certament complicat, on cada una de les parts defensava els seus interessos i els privilegis obtinguts amb el pas del temps. La conseqüència real d'aquest aiguabarreig competencial era que, sovint, els processos i els procediments s'allargaven més pels conflictes entre les diferents corts que per les mateixes causes que calia jutjar o dirimir.

4. EXTINCIÓ DEL RÈGIM VICARIAL I BATLLIAR I NAIXEMENT DEL RÈGIM CORREGIMENTAL

El funcionament dels veguers i dels batlles es va mantenir amb poques variacions durant tota l'edat mitjana i l'època dels Àustria, de manera que es pot considerar una institució bastant inamovible. Amb els decrets de Nova Planta, es va suprimir aquest sistema organitzatiu i es va passar a una còpia del sistema corregimental castellà. L'únic que es va mantenir, amb més pena que glòria, és el sistema de batllies que, amb una alteració substancial del seu contingut, es pot considerar que de l'època anterior només conserven el nom, ja que les competències que se li atribuïen eren diferents.

A partir dels decrets de Nova Planta, es va passar de quinze vegueries a dotze corregiments, i fent a més en alguns llocs hi va haver subdivisions del districte en sots corregiments. Vilafranca es va mantenir com a cap del territori, i va incorporar el sots corregiment d'Igualada, que en depèn. El cas és que l'organització sorgida a partir de la Nova Planta té l'aparença que es tracta únicament d'una substitució de noms i una reorganització territorial, però si s'analitza en profunditat, la reforma va implicar un ordre nou que va modificar molt substan-

cialment la manera de governar el país. D'entrada, el corregidor era nomenat pel capità general, els alcaldes majors, que van substituir els batlles de les poblacions importants i els caps de corregiment, també eren nomenats pel capità general o l'Audiència; governaven amb un poder quasi absolut i van relegar els regidors de les universitats a ser un apèndix de les voluntats del corregidor o de l'alcalde major.

El cap de corregiment era el corregidor, al qual s'investia de poder absolut només limitat pels organismes superiors dels quals depenia, del capità general i de la Reial Audiència. Al corregidor i a l'alcalde major, en virtut de l'abolició dels drets i dels privilegis dels territoris i de les gens del Principat amb els decrets de Nova Planta, no se'ls va limitar l'actuació, com als veguers i els batlles; van tenir un poder quasi il·limitat sobre els habitants i les viles sobre què estenien la seva jurisdicció; el poder absolut que gaudien era donat per la voluntat dels Borbó, que s'esforçaven a fer sentir el pes de la seva autoritat sobre el territori que els havia estat infidel. El sistema implantat pretenia actuar com l'instrument del poder borbònic per a subjectar un país i uns habitants dels quals no es fiaven gens. La seva actuació es va basar més en l'imperatiu de fer valer la seva autoritat que en l'aplicació estricta de la justícia, que aplicava a voltes de forma arbitrària i moltes vegades de forma sumària. Es pretenia, en definitiva, establir una línia directa entre les decisions que prenia la monarquia i l'aplicació en el territori, des de la primera ciutat fins al poble més remot del corregiment.

La figura del corregidor va esdevenir, doncs, la peça clau de la implantació del poder dels Borbó a partir de la Nova Planta. L'efectivitat de la seva actuació és inseparable dels diversos agents subordinats, com els alcaldes majors i els batlles, que eren el braç executor de les seves ordres; van fer que la política de la monarquia s'executés sense excepcions, i s'asseguraven d'aquesta manera una supeditació perfecta a les diverses instàncies del govern (en el sentit ampli d'administració i justícia). D'aquesta manera, el capità general instal·lat en la punta de la piràmide, i símbol del poder imposat al país per la força de les armes, tenia la certesa que la seva autoritat era efectiva a tot Catalunya.

A les poblacions importants del corregiment, la Nova Planta va establir que es nomenés un alcalde major en substitució del batlle, que va exercir les mateixes funcions que aquest però amb total llibertat d'actuació, sense els lligams dels drets i les consuetuds que havien d'observar els seus antecessors: els batlles. L'alcalde major feia al mateix temps de lloctinent o delegat del corregidor en absència d'aquest.

Els decrets de Nova Planta també van afectar les poblacions de menys importància, pel que fa a la governació i al regiment de la cosa pública. Als pobles que no eren ni cap de vegueria ni eren centres importants hi continuava el règim

batlliar, però amb modificacions significatives pel que fa a les atribucions i al sistema de nomenament dels càrrecs. Amb la finalització de la Guerra de Successió, la derrota de les tropes catalanes i l'adveniment del règim borbònic, en els territoris reials els batlles eren nomenats directament per la Reial Audiència, sense cap intervenció de la població, i en els territoris que eren de jurisdicció baronial, també van haver canvis en el sistema de provisió d'aquests càrrecs. Es fa una diferenciació segons qui tenia la facultat de nomenar el batlle; si ho feia directament el senyor o si ho havia delegat als seus habitants. El mètode emprat per al nomenament era el següent: al poble on el senyor conservava la facultat d'escollir els oficials, la Nova Planta els va conservar aquesta facultat, però els obligava a presentar la persona nomenada perquè l'aprovés la Reial Audiència, tràmit imprescindible per a poder exercir les funcions. En els territoris o poblacions on els habitants, per privilegi del seu senyor, poguessin presentar una terna al baró perquè n'escollís el batlle, es modificava en el sentit que es va establir un sistema de cooptació en què el batlle cessant era l'encarregat d'elaborar una terna i presentar-la perquè fos aprovada pel baró, i aquest, posteriorment, presentés el candidat a la Reial Audiència per a aprovar-ho. La tercera opció era la dels habitants dels territoris als quals el baró els havia concedit el privilegi d'escollir els batlles i aquests eren aprovats pel baró, en els quals la Nova Planta va suprimir aquest sistema i va establir el sistema de cooptació que s'ha explicat. Finalment, com a darrera possibilitat, hi havia els pobles on els barons havien deixat a mans dels habitants l'elecció dels batlles sense intervenir-hi en cap moment el baró o senyor. Aquest fet va ser interpretat per la casuística dels decrets de Nova Planta com una renúncia del senyor, es va manar que es procedís com si fossin de jurisdicció reial, i els seus representants els nomenava la Reial Audiència directament.

La documentació que es conserva d'aquesta època és bàsicament la mateixa que la que s'ha descrit per al període dels Àustria; en definitiva les atribucions dels càrrecs eren les mateixes, les funcions judicials, les funcions governatives i les administratives continuaven produint-se i es continuaven fent de la mateixa manera. Per tant, la documentació segueix el mateix estil i els mateixos paràmetres; però el canvi no va ser brusc, no va ser un tall net i clar, sinó que l'aplicació del Decret es va fer de forma gradual, lentament però inexorablement. El que sí que van canviar són les formes d'administrar i d'exercir les funcions. D'aquesta època, que ens porta des del Decret fins al període de les reformes liberals, conservem prop de 12.000 processos i també quaranta metres lineals de documentació aproximadament, encara en fase d'inventari.

5. JURISDICCIO ECLESIASTICA

L'Església, durant l'Antic Règim, en l'exercici de la seva missió espiritual, pel regiment dels seus membres i no com a senyor feudal, gaudia de jurisdicció privilegiada i, per tant, va restar al marge de la disciplina o de la jurisdicció de batlles, veguers corregidors i alcaldes majors. Formaven una jurisdicció especial que entenien de tots els aspectes que afectaven els seus membres: rectors, preveres, diaques, monjos, etc. Aquestes corts especials entenien sobre conflictes d'interessos entre diferents comunitats regulars i/o seculars, i també entenien en conflictes d'interessos amb universitats, confraries o seglars.

Molt sovint, podem trobar conflictes de competències entre la jurisdicció laica i l'eclesiàstica per a poder entendre d'un assumpte segons l'origen o segons la matèria que calia jutjar. Obviament, els interessos corporativistes eren molt forts, i el fet que una causa es veiés en una cort o en una altra ja podia esdevenir una garantia per als litigants. Sempre era més favorable a un clergue que una causa es veiés en una cort eclesiàstica, i a l'inrevés, un seglar sempre tenia més garantia d'imparcialitat si aquesta causa es podia abocar en una cort laica.

Segons la documentació que conservem als arxius judicials de Vilafranca, la cort del degà del Penedès era l'òrgan competent per a tractar les causes entre els eclesiàstics. També resolía i actuava davant de conflictes de caràcter econòmic, com el repartiment de llegats, dotacions de benefets, aniversaris i misses, i de qüestions d'ordre intern de regiment i govern de la comunitat eclesiàstica sota la seva jurisdicció, de tot el deganat, com de l'obligatorietat de dir les misses establertes pels donadors de benefets, o aniversaris, i també resolía les qüestions relatives a preservar la moral pública dels membres de l'església. Aquesta jurisdicció va perdurar fins al període de les reformes liberals, que, sense suprimir-la totalment, en va retallat considerablement les competències i les funcions.

Es conserven aproximadament 200 documents, entre llibres de cort, llibres de comptes i processos, que en total fan uns cinc metres lineals de documentació.

6. JURISDICCIONS ESPECIALS

Apareixen altres corts en la documentació conservada als arxius judicials de Vilafranca relatives a jurisdiccions específiques que podem trobar de forma temporal, corts que no tenen una continuïtat en el temps, i sobre els motius concrets de la creació, el funcionament i la desaparició de les quals caldria iniciar un estudi. Són corts especialitzades i cal suposar que motivades per una necessitat concreta durant un període determinat. Les *corts d'emfiteusi* entenien en els conflictes o

causes sorgides en les capbreuacions, resolien les disputes entre els detentors del domini directe i els del domini útil quan no es reconeixien mútuament els drets i les obligacions de capbreuar. Per les sentències es podia obligar el vassall a capbreuar el domini i a reconèixer els drets dominicals, o bé podia establir-se l'obligació del senyor a deixar al presumpte vassall el ple domini de la propietat reclamada.

Les *corts de mostassaferia* són un altre tipus de cort que ens apareix a la documentació dels fons judicials de Vilafranca. Tenien caràcter extraordinari i específic: ens apareixen en èpoques molt determinades de l'Antic Règim i caldria esbrinar per què, ja que en situacions normals, el mostassaf, com a oficial encarregat d'inspeccionar els mercats, de procurar els abastaments i de tenir cura de la qualitat dels productes segons s'estableix a la normativa publicada a les ordinacions dels mercats, tenia capacitat d'executar sumàriament, ja que podia imposar una sanció en el mateix moment en què descobria el delicte, la falta o la infracció. La sanció que podia aplicar era la de multa i confiscació dels béns trobats en frau o, en el cas de delictes més greus, podia acabar ordenant la confiscació de tots els béns de l'infractor per a poder respondre amb aquests dels danys que pogués causar i també per a afrontar la sanció.

7. FUNCIONAMENT DE LES CORTS JUDICIALS A L'ANTIC RÈGIM

Els caps de les diferents jurisdiccions eren els encarregats de dirigir-ne el funcionament, en la vessant administrativa, procurant que portessin un funcionament ordenat segons els costums i les normes del país; en la vessant governativa, procurant el bon regiment dels afers públics a través dels oficials que executen les ordres i les directrius emanades dels poders superiors; i en la vessant judicial, jutjant i fent complir les sentències dictades. Els veguers, els corregidors, els alcaldes majors, els batlles reials o baronials i els degans de les corts eclesiàstiques, eren els encarregats de complir aquestes tasques, atès que tenien el poder delegat del rei, del baró o del bisbe, segons s'escaigués. Eren els qui havien de fer complir les sentències dictades pels tribunals a través dels oficials inferiors. Com que els veguers, els corregidors, els alcaldes majors, els batlles o degans i altres caps de cort no tenien cap obligació d'ésser experts en lleis, per a dictar el dret s'envoltaven de juristes i assessors, que, a la pràctica, eren els que indicaven la procedència o la improcedència de les demandes. Els assessors en dret eren en definitiva els jutges i, és més, els veguers i batlles no podien dictar cap sentència si no era firmada prèviament per l'assessor de la cort o jurista.

Els *assessors* tenien un paper molt important dins de l'administració de la

justícia, ja que a la pràctica tenien l'atribució de establir els fonaments de dret i la interpretació de les normes aplicables en cada cas, l'aplicació jurídica dels bans, dels edictes, de les normes, de les lleis, dels privilegis i dels capítols de cort. Davant de la transcendència de la seva funció, el 1654 es va prohibir que ningú no pogués exercir les funcions de jutge o assessor sense estar graduat en dret civil o canònic, a fi de poder assegurar que les sentències tenien fonaments legals segons els costums i les lleis del país. La actuació dels veguers i batlles, dels corregidors i dels alcaldes majors era més de declarar el dret, la *jurisdictio*, un acte de poder, que no pas un acte de saber. D'aquesta manera, els veguers, els corregidors, els alcaldes majors i els batlles eren exempts de responsabilitat per les coses jutjades, atès que actuaven sempre per consell de l'assessor; en el mateix jurament d'acceptació del càrrec es comprometien a no actuar en cap causa sense la presència i el consell de l'assessor. Només en el cas de sentències arbitrals, els veguers i els batlles podien actuar sense el seu consell.

Els *escrivans de cort* eren uns altres oficials que actuaven en suport de l'administració de justícia. Eren notaris o passants de notaria que s'encarregaven de prendre raó de les actuacions que tenien lloc durant la celebració del judici i dels actes administratius i procedimentals que els eren propis. Aquests escrivans havien de ser «bons, lleials i suficients» en el desenvolupament de la seva tasca, juraven complir l'ofici, no cobrar més del que estava taxat per a cada actuació i no mostrar les escriptures a ningú tret del cap de la cort (veguer, corregidor, alcalde major o batlle) i els jutges. Normalment, les escrivanies dels notaris públics de Vilafranca actuaven com a escrivanies de les corts de la vila de forma rotatòria.

Els *saigs* eren els oficials de la cort que complien la funció policial i de control de la població: eren escollits pels veguers, pels corregidors, pels alcaldes majors i pels batlles en la quantitat que consideraven suficient per a complir la seva missió, i s'encarregaven d'executar les sentències i complir els manaments emanats de les corts de les quals depenien.

Els *nuncis* també eren uns oficials de les corts judicials, i la seva funció era fer les citacions, fer les crides, etc. I els *corredors públics* eren els encarregats de fer les vendes a l'encant o a subhastes per ordre dels tribunals.

Altres oficials que donaven suport a les corts vicarials i batlliaris eren els *sotsveguers* i els *sotsbatlles*, que van ser creats per donar suport a les múltiples tasques dels veguers i dels batlles, més que no pas per suplir-los quan aquests eren absents. Depenien directament del veguer i del batlle, i estaven dotats de jurisdicció ordinària. Els sotsbatlles, com a subordinats dels batlles, no podien ser més que oficis locals. Els sotsveguers, de la mateixa manera que els veguers, eren oficis territorials, però els seus àmbits no coincidien, ja que una sotsvegueria era un àmbit territorial més petit que la vegueria. Al Penedès, històricament ha existit la sotsve-

gueria d'Igualada. Els sotsveguers han tingut pràcticament les mateixes funcions que els veguers, malgrat que això no es pugui interpretar com una concurrència de poder, atès que quan es dóna el cas, la superioritat del veguer s'imposava. Com a oficis subordinats, els sotsveguers i els sotsbatlles eren nomenats pels seus caps respectius, malgrat que en algunes ocasions els havia estat imposada l'elecció pel mateix rei, i en cap cas podien nomenar saigs. Els sotsveguers i els sotsbatlles han tingut sempre corts pròpies amb assessors i escrivans propis, i amb elements executius (saigs), malgrat que ells no els han pogut escollir.

8. LA JUSTÍCIA A PARTIR DE LES REFORMES LIBERALS

L'organització de la justícia durant l'Antic Règim era molt fragmentada i la seva administració era entesa com a gestió del patrimoni dels poders reial o senyorial i s'exercia com una més de les funcions politicoadministratives que desenvolupaven els oficials reials o senyorials. Al començament del segle XIX (l'any 1808), influenciats per les idees sorgides de la Revolució Francesa, hi va haver els primers intents de reformar l'administració de justícia. Però no va ser fins a les Corts de Cadis, el 1812, any en què es va promulgar la primera Constitució a Espanya, quan ja es va preveure una organització judicial independent composta pel Tribunal Suprem, les audiències provincials, els jutjats de primera instància i els jutjats menors. A partir d'aquest any, amb l'arrencada del període de les reformes liberals, ja ens podem trobar una unificació de la funció judicial com a instrument de la filosofia de la divisió de poders que és característica de l'Estat modern. A partir d'aquestes reformes, la funció jurisdiccional va passar a ésser exercida únicament pels jutjats i pels tribunals que, a més, van quedar separats de les altres funcions administratives o polítiques que fins en aquells moments s'havien unificat en els batlles i els veguers, els corregidors o alcaldes majors. També, com a conseqüència de les reformes liberals, es van suprimir els furs especials o privilegiats (com el comercial o el dels *Grandes de España*), malgrat que es van mantenir el fur eclesiàstic i el militar.

Aquests canvis no es van fer sense sotragades ni convulsions, sinó que a cada moviment de reforma el va succeir un efecte de contrareforma alimentat i sostingut per les forces més conservadores i més reaccionàries, amb l'Església al capdavant, que veien com de mica en mica anaven en camí de perdre una bona part dels seus privilegis i de la seva capacitat d'influència davant la societat. La implantació de les reformes es va fer a poc a poc, amb avenços i aturades; des que van arrencar el 1813 fins a la implantació definitiva, trobem que, en realitat, tenien vigència durant períodes de temps curts, però anaven deixant la llavor, el gra de sorra per a

acabar esdevenint un camí sense retorn. Aquests moments d'avenç van coincidir amb els períodes constitucionals: els anys 1813-1814; durant el trienni liberal de 1820-1823 (d'aquesta època arrenca la divisió dels partits judicials); i finalment el període iniciat a partir de l'any 1833, que va iniciar el darrer període constitucional que va establir definitivament tot el procés de reformes. Aquest camí fins a la implantació del sistema liberal, que va acabar fent possible l'impuls de les reformes, va durar vint anys. Durant els intermedis, es retornava a les pràctiques de l'Antic Règim.

La primera disposició per a l'organització judicial, el Reglamento para la Audiencia y Juzgados de Primera Instància, data de 1812, i va decretar la divisió del país en partits judicials i el nomenament d'un jutge de primera instància al seu capdavant (que provisionalment s'atribuïa a l'alcalde constitucional). Aquest és el punt d'arrencada des d'on es fa palesa la necessitat i l'interès de desenvolupar el nou ordre, de modernitzar les estructures de l'Estat. Però aquesta normativa no va anar més enllà de l'intent; amb el retorn a l'absolutisme decretat per Ferran VII el 1814, no va arribar ni a entrar en vigor. D'aquest període, l'únic que queda vigent i que afecta l'administració de justícia és la supressió dels senyories jurisdiccionals establerta el 1813.

L'any 1820, ja entrem en un altre període constitucional en què es va retornar a la situació de 1814, amb el restabliment dels decrets i de les normes dictats arran de les Corts de 1812, i se'n van començar a desenvolupar alguns aspectes. Durant aquest període constitucional, es va implantar el nou ordre d'una forma precipitada: es va crear el sistema judicial organitzat en jutjats de primera instància, però en ocasions al capdavant hi havia el mateix alcalde constitucional perquè no s'havia pogut dotar convenientment la plaça de jutge. Una prova de la improvisació de tot el procés la tenim en el fet que en el moment de la seva creació encara no estava del tot clar l'àmbit territorial de cadascun dels jutjats, ja que no es tenien delimitats ni els partits ni les mateixes províncies (els límits de les quals s'estaven definint durant aquest període). No obstant això, la divisió en partits judicials ja va esdevenir definitiva abans de la caiguda del règim constitucional i l'adveniment un altre cop de l'absolutisme.

Amb cada retorn al període absolutista, ens torna a aparèixer el sistema batlliar i corregimental, amb el tribunal assistit per un assessor, com era costum i norma a l'Antic Règim. Malgrat tot, però, els canvis s'anaven consolidant de mica en mica. Ara el sistema de partits judicials, ara la divisió provincial, ara els jutjats... fins que al final les reformes ja van ser a un punt de no-retorn, fins que les faccions més immobilitistes van acceptar el nou ordre com un fet irreversible.

La consolidació de l'Estat liberal es va perfilar d'una forma més clara al voltant del primer terç del segle XIX. Es va començar a estructurar tal com el conei-

xem ara, i durant aquest període es van posar les bases d'una administració judicial única exercida només pels jutges o pels alcaldes constitucionals, on aquests actuaven en els procediments de conciliació i les faltes.

Aquest període marcat per les reformes i per les convulsions que provoca i pels intents d'estructurar un estat modern basat en la divisió de poders, només el podem donar per conclòs al darrer quart del segle XIX, amb les aprovacions de les lleis municipals, la d'organització del poder judicial de 1870, la d'enjudiciament civil de 1881 i la d'enjudiciament penal de 1882, que van acabar posant ordre a tots els aspectes procedimentals i competencials de cadascun dels òrgans de la justícia.

Cal dir que, documentalment, els canvis entre els períodes absolutistes i liberals van ser tan curts que es fa difícil de trobar-ho reflectit en la documentació, o, si hi és, és molt efímer. Es fan servir les terminologies de forma indiscriminada: en temps constitucionals, apareixen batlles, i en períodes absolutistes, surten jutjats com a corts que entenen en els conflictes. El nou Estat, la nova visió de la divisió de poders, només va quedar reflectida de forma clara i nítida a la documentació conservada als jutjats a partir de 1833.

Quantitativament, podem xifrar en prop de seixanta metres lineals la documentació corresponent al segle XIX, època que comprèn tot el període de les reformes, que van deixar com a herència l'estructura organitzativa de la justícia actual. La documentació que es conserva és la mateixa que hom pot trobar actualment en qualsevol dels jutjats del país, per tant no en farà una descripció de la tipologia perquè és a bastament coneguda. La quantitat de documentació del segle XX ocupa aproximadament cinc-cents noranta-quatre metres lineals, des de començament de segle fins a 1998.

En total, la documentació corresponent als arxius judicials de Vilafranca del Penedès té una extensió aproximada de set-cents metres lineals, on podem estudiar la nostra història des d'unes vessants inèdites: des de la història del dret medieval fins a l'època dels Borbó, del dret a partir de la Nova Planta, del dret i la implantació de la justícia moderna al segle XIX, etc. També podem emprar la informació que es desprèn dels papers per a fer treballs amb documentació que ens donen una visió diferent a la que els investigadors estan acostumats a treballar. La tipologia documental permet que, amb els testimonis, les proves testificals, les declaracions orals, les aportacions de proves, peritatges, etc., que moltes vegades ens permeten contrastar les dades aportades per cada una de les parts, ens apropin més a una història de la vida quotidiana, a una història viscuda pels seus protagonistes que no pas a una història basada en documents extrets dels organismes oficials, moltes vegades mancada de matisos i que sovint ofereixen una visió molt esbiaixada segons els interessos particulars dels qui l'escriuen.